

VILKO NOVAK: "O MENI"

Na vprašanje trikraljevskih kolednikov: "Gospod kralj, kje ste pa vi doma?" bi naš Vilko Novak rekel: "Jaz sem pa tam doma, čir sonce gor gre" in v pripombah k stiškemu rokopisu v Književnih listih dne 20.2.92 razglaša za svoje širše gnezdo ne glede na to, da je bil rojen v Beltincih kar vse Prekmurje. Ta dežela je njemu izhodišče neštevilnih spisov iz literarnih in znanstvenih področij, tako na jezikovnem kot na narodopisnem področju je to predel Slovenije, kjer so ga kot odličnega poznavalca obiskovali številni kulturni delavci, pisatelji, umetniki in bil jim je nekak 'cicerone' da jim je predstavil svoj prelepi prekmurski svet.

Vilko Novak: Če bi govoril o takih, ki sem jih tam srečal, je glavni moj rojak s Cankove, dr. Avgust Pavel, že zelo zgodaj sva se srečala, saj se spomnim, da sem se kot otrok v drugi gimnaziji prvič sestal z njim. Nato sem leta 28 prevedel iz madžarščine njegovo razpravo o odprtih ognjiščih v Porabju, ki je bila kasneje objavljena v Etnologu. Od tedaj naprej sva deloma hodila skupaj po Prekmurju, deloma sva se srečevala v Soboti, pisala zagovor v Soboti, leta 41, ko so me obdolžili protimadžarskega delovanja. Z njim me je vezalo dosmrtno prijateljstvo in sedaj čaka sto njegovih dopisov na izdajo.

Drugi moj znanec, ki sem mu predstavil Prekmurje je bil France Marolt. Julija 1939 me je poiskal in seznanil sem ga s Kavaši in beltinskimi plesci in prisostvoval sem prvi vaji na gostilniškem odru, ko jih je poizkušal uglasiti. Nekoč se spominjam, ko ga je Orel v unionski kavarni v Ljubljani vabil k mizi, Marolt je izjavil: "Jaz ne spadam k vam, jaz sem folklorist, vi pa ste etnografi".

Takih srečanj je bilo potem še več, na primer z Jušem Kozakom sva se srečevala, ko je pisal o Prekmurju. Juš Kozak je bil moj profesor na gimnaziji na Poljanah v Ljubljani. Prišel je leta 1933 v Prekmurje na povabilo Miška Kranjca. S Kozakom sva nato 34. in 35. leta v rdeči hiši na poljanski ulici v Ljubljani prebirala njegov rokopis Za prekmurskimi kolniki. Najprej ga je objavil v reviji Modra ptica, nato pa je izšel tudi samostojno.

Tak sobesednik o Prekmurju je bil tudi arhitekt Jože Plečnik, ki je prišel v Bogojino leta 1924 in je bil gost v naši hiši. Stanoval sem namreč v župnišču, zraven stare cerkve v Bogojini in zraven nove, katere gradnjo sem spremljal od začetka do konca. Od 1927 dalje sem bil zveza med Bogojino in Bogojančarji in arhitektom Plečnikom v Ljubljani.

V januarju letos je umrl v Zagrebu moj dober prijatelj prof. Milovan Gavazzi. Z njim sem imel zveze že leta 1934, ko sem seanimal za študij etnologije. Bil je na kongresu jugoslovanskih etnologov na Pohorju, od koder smo se peljali v Prlekijo in Prekmurje, ki smo ga vsi zelo željno pričakovali. Takrat so bili poleg tudi profesor Filipovič, Bratanič, Rusič in še drugi. V Beltincih smo obiskali tudi hišo, v kateri sta živela moja mati in brat.

888503274

Bili so pri meni v Prekmurju na obisku še mnogi Madžari in drugi. Še en sijajen spomin imam, namreč tu sem bil tudi z Rihardom Weissom iz Zuricha in Basla, ko je bil s svojimi študenti leta 59 na ekskurziji od Prekmurja preko Ptuja in Maribora do Triglava, kjer smo se srečali tudi s profesorjem Košarjem, ki je bil glavni urednik založbe Obzorja in je takrat hotel izdati mojo knjigo Slovenska ljudska kultura, vendar tedaj do tega pri Obzorjih zaradi intrig ni prišlo. Nato je izšla ta knjiga pri Državni založbi Slovenije, kjer je bil urednik Vaclav Vinkler, pesnik in pisatelj.

V Bogojini sem bil vodja, to je 'cicernone' tudi dr. Franu Sušniku kot četrtošolec, ko so on in še nekaj profesorjev prišli v Bogojino na žegnanje, na Vnebohod in sem bil priča njihovi razposajenosti. To prijetno srečanje sem opisal v prispevku za Celovski zvon in bo izšlo jeseni letos.

Matičetov: Prekmurski rojak iz Polane Miško Kranjec je zapisal v knjigi Strici so mi povedali o svojih ljudeh. Kako bi nam ti povedal o svojih ujcih, ki si jih menda zelo čislal in velikokrat omenjal? Kolikšna je njihova vloga v oblikovanju tvoje ljubezni do rodnega Prekmurja?

Vilko Novak: K mojemu ujcu je hotel priti tudi moj profesor Ivan Prijatelj, ki je predaval slovensko literaturo. Leta 1930 smo šli z njim na ekskurzijo v Prekmurje. Imam sliko teh študentov in neštudentov, od katerih menda samo štirje še živimo, bili so pa tu vmes Ocvirk, Petre, Mrzel, Uroš Kraigher, heroj Šeško. (O Prijatelju in drugih profesorjih sem napisal spomine za Srce in oko).

Na vprašanje o mojih ljudeh bi omenil ujca duhovnika v Bogojini Ivana Baša. Ta moj ujec je bil sin kmeta Jožefa Baša, ki je bil ob koncu stoletja poverjenik Družbe svetega Mohorja v Beltincih. Imel je okoli sto naročnikov in ni bil le širitelj kulture, ampak tudi učitelj v branju. Tega starega očeta se spomnim kot petleten otrok. Sklical je zvečer kmete, ki so se pritoževali: "Pa mi ne razmemo tej knjig." On jih je zbral na svojem domu in jim bral tako, kot naj bi se knjižna slovenščina danes brala. Njegov trud je rodil sadove: številne izobražence, ki so izšli iz te vasi. To je bil tudi Ivan Baša, njegov sin, ki je bil vaški župnik. Letos bo Mohorjeva izdala o njem knjigo Jožeta Smeja Psalmi vaškega župnika. Kako je on odlično obvladal pravilno slovenščino kljub temu, da ni hodil v slovenske šole. Vsega se je navadil iz knjig. Deloval je med Madžari, med Hrvati na Gradiščanskem in v Bogojini. Karakterizirala sta ga dr. Franc Sušnik v svojih Prekmurskih profilih leta 1924 in pri celovski Mohorjevi družbi bo izšla v uredništvu Pavleta Zablatnika knjiga Sušnikovih zbranih spisov, kjer bodo tudi objavljeni Prekmurski profili z opisom mojega ujca. Zame so to najlepši eseji, ki so bili kdaj napisani izpod peresa dr. Sušnika. Drug lep spomenik je mojemu ujcu postavil Juš Kozak v knjigi Za prekmurskimi kolniki, čeprav ga ni poznal osebno. Kozaku je o njem pripovedoval prekmurski zgodovinar Jože Maučec in osnovna značilnost Baša je bila v nasprotju s sangviničnim, javno delujočim Kleklom, ki je bil njegov sošolec, da je bil Baša ves čas vzor umirjenosti. Tudi Miško Kranjec mu je postavil spomin v trilogiji Rdeči gardist, ko govori, kako je sklical narodni svet leta 1918 še pod Madžari.

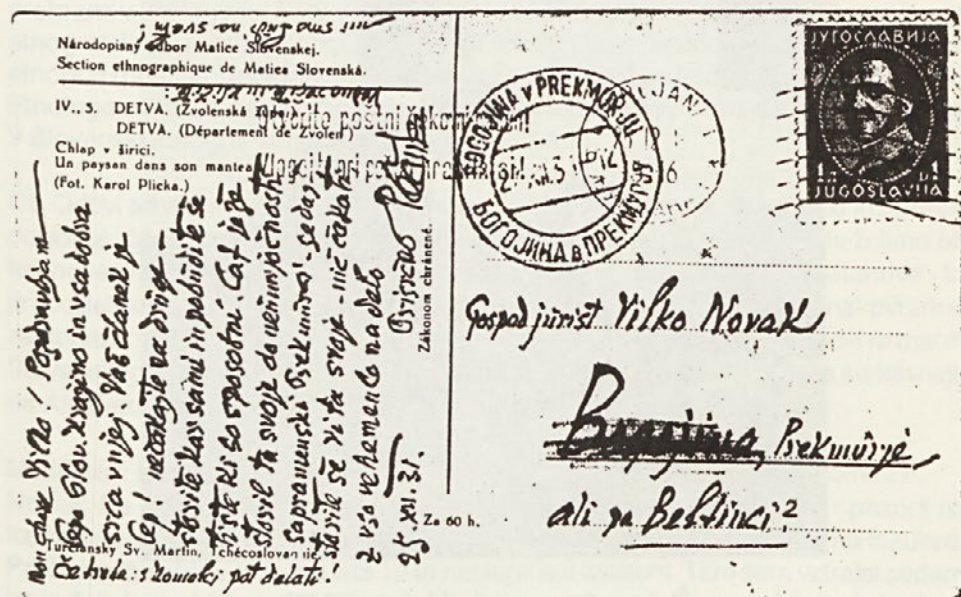
Glavno, kar pa moram poudariti za svojo formacijo (objavljeno je v biografskem članku v reviji Ethnologia Slavica) je, da sem že zelo zgodaj prebiral slovensko literaturo Dom in svet, Čas itd. Moj ujec je dosegel, da smo se v gimnaziji učili vsaj

en semester grščine, kar mi je potem prišlo pri prof. Oštirju, Ramovšu in Nahtigalu zelo prav. Dom in svet me je spremljal od leta 1920 in me formiral že od prve gimnazije naprej. Pregljevega Plebanusa sem prebiral že zelo zgodaj in Preglja sem imel za najljubšega pisatelja.

Če se še enkrat vrnem na mojega ujca Baša, bi poudaril, da je njegova zasluga, da so kmetje pristali na Plečnikov načrt za gradnjo nove cerkve v Bogojini, saj je bila stara prav miniatura, po Zadnjikarjevem mnenju celo romanska v temeljih starega prezbiterija.

Matičetov: Ali bi bila morda kaka anekdota iz ljubljanskega življenja na gimnaziji, kak prijeten spomin?

Novak: Moji univerzitetni profesorji so bili Nahtigal, Oštir, Ramovš, Prijatelj, Kidrič. Slednji mi je najbližji, ker sem se tudi sam ukvarjal s staro literaturo in sicer prekmursko. Pri njem sem pisal seminarsko nalogo o Štefanu Kuezmiču. Profesor Kidrič mi je dal pobudo za univerzitetno kariero. Z Ramovšem sem imel dobre stike. Bili so to izredni ljudje, kot strokovnjaki in kot ljudje.

Plečnikov dopis prof. Novaku leta 1931.

Matičetov: Katera je bila tvoja prva objava?

Novak: Prva objava je bila v prekmurskih Novinah; članek v narečju leta 1926 pod naslovom Vsi sveci - kjer sem poskušal zajeti praznično prekmursko razpoloženje ob Vseh svetih. Večji nastopi pa so bili potem prevodi iz francoske čitanke v Slovincu leta 1928; v Mladiki pa so izšle potem tudi moje pesmi. Prva strokovna stvar pa je bil članek v božični številki Slovence leta 1931 z naslovom Božič v

Slovenski krajini (tako smo namreč takrat imenovali Prekmurje), napisan po vzoru nekega Vurnikovega prispevka.

Na ta članek se je odzval sam Plečnik, ki mi je pisal razglednico in sicer: "Oroslav Caf je storil svoje do neumrjčnosti. Presneti Prekmurci, storite še vi ta svoje in kličite povsod 'Tudi mi smo na svetu!'" To se mi je zdelo najlepše priznanje, ki sem ga dobil takrat od Plečnika.

Leta 1931 sem pisal že za ČZN in sem nato stalno sodeloval v njem z ocenami in članki vse do vojne. Spominjam se, da je bil "Košič in Slomšek" moj prvi znanstveni članek v ČZN. Potem sem pisal še o Pavlovih pesniških zbirkah, o jeziku Miška Kranjca itd. V kletkovih Novinah sem pisal o prvih knjigah Miška Kranjca.

Žeja na terenu (foto M. fister 1962)

Ko sem bil v Mariboru sem sodeloval z Jankom Glazerjem, Bašem, si dopisoval s Finžgarjem, Meškom in drugimi. Glazer me je prosil tudi za oceno Slodnjakovega Pregleda iz 1934, s čimer sem se zameril Slodnjaku. Tudi Baš je prihajal v Maribor. Moram priznati, da je bil tedaj izvrsten terenski delavec, ki je poznal Prekmurje, Kobansko, Pohorje itd., vse je prehodil. Nadaljeval sem njegovo narodopisno bibliografijo, ki pa se je kasneje izgubila. Takrat sem sodeloval tudi z dr. Francem

Kovačičem, ki je bil doma iz Veržeja, prleški rojak, poznavalec Prekmurja in prvi urednik ČZN. V zgodovinskem društvu so bili redni mesečni sestanki v Študijski knjižnici v Mariboru, kjer smo se sestajali Osterc, Tominšek, Baš, Kovačič in še mnoge znane osebnosti tistega časa.

K Etnologu sem prišel s prevodom Pavlove razprave, kjer pa ni mojega imena, saj je izšlo avtorizirano, ker so to želeli kot originalen prispevek. Ložarja sem poznal vsaj že leta 1928. poznal sem ga že iz revije Dom in svet. Na Miklošičevi cesti, kjer je danes hotel Holiday Inn, je bil Akademski dom z veliko dvorano, kjer so bila najrazličnejša predavanja, ki so jih prirejala študentska društva. Tam sem spoznal Rajka Ložarja, ki je predaval o filmu. Umetnostni zgodovinar, arheolog je leta 1928 govoril o filmu. Nato sem ga videval skoraj vsak dan od leta 1930 naprej. Stanovali so na Trubarjevi cesti, kjer je imel njegov oče gostilno.

Z Orlom in Ložarjem smo se udeležili tudi nastopnega predavanja Nika Županiča jeseni 1940. leta, ko je zaživela Katedra za etnologijo na filozofski fakulteti. Tedaj sem se tudi vpisal v prvi semester etnologije. Po osvoboditvi sem opravil diplomu iz etnologije in napisal disertacijo iz prekmurskega življenja z naslovom "Ljudska prehrana v Prekmurju. Prav v istem času je bil imenovan za ravnatelja Slovenskega etnografskega muzeja Boris Orel, ki je bil urednik novo imenovane revije Slovenski etnograf (prejšnji Etnolog). Etnolog ni smel več izhajati po letu 1945. O tem prehodu Etnologa v Slovenskega etnografa sem pisal v letošnji novi številki Etnologu na pot. V Slovenski etnograf sem pisal o materialni kulturi.

Ob Orlovi smrti smo se sestali Matičetov, Grafenauer, Marija Makarovič in naredili dogovor, da smo vsi slovenski narodopisci sodelovali pri Etnografu in da želimo ob imenovanju novega ravnatelja Etnografskega muzeja da bodo vse tri ustanove - to je Oddelek na fakulteti, Etnografski muzej in Narodopisni inštitut enakovredno zastopane v novem uredništvu glasila Etnografa. To se ni zgodilo, ker novi ravnatelj Slovenskega Etnografskega muzeja tega dogovora ni upošteval. Ko pa so kasneje na Akademiji ustanovili svoje glasilo Traditiones, sem prešel tja.

Matičetov: Rad bi slišal še nekaj besed o prehodu na etnološko katedro na FF.
Novak: Na katedro sem prišel na pobudo Orla in Kidriča. Kidrič me je opozoril na to, ko sem se vpisal pri Župančiču. Z Orlom smo se pogovarjali o delu na fakulteti. Pri Župančiču sem v oktobru leta 1948 nastopil kot asistent. Tam sem vztrajal sedem let in šele leta 1955 po drugi izvolitvi sem postal docent, kar sem bil naslednjih 10 let. V letu 1957 sem prevzel predstojništvo katedre in seminarja ter vsa potrebna predavanja. Poleg predmeta splošna etnologija (etnološka sistematika, z upoštevanjem neevropskih kultur) sem uvedel predavanja o evropski etnologiji s posebnim poudarkom na strokovni literaturi in na kulturah Slovanov. Za neevropsko etnologijo sem naprosil prof. M. Gavazzija, da je prihajal iz Zagreba nekaj let predavat. Bil sem dolgo tudi brez asistenta, tako da sem vse delo s študenti moral opravljati sam. Vabil sem tudi predavatelje z drugih jugoslovanskih univerz: B. Drobnjakovića, M. Filipovića, B. Rusića, M. Barjaktarovića, da so predavali o posameznih vprašanjih južnoslovanske etnologije in predstavljali posamezne

etnične skupnosti.

Sedem let sem bil izredni in nato tri leta redni profesor. Moram reči, da me je moralno ves čas podpiral prof. Pavle Blaznik. Z njim sem se dogovarjal, da bi prevzel delo v Škofji Loki v muzeju in da bom tam ravnatelj zavoda za varstvo spomenikov, pod vodstvom katerega naj bi bil tudi muzej. Za to sem se že odločil, Gavazzi pa mi je to odsvetoval, zato sem vztrajal na univerzi.

Matičeto: Ali kot posrednik med Madžari in Slovenci, ko si seznanjal Slovence z madžarsko literaturo in bil informator Madžarom o nas - ali si dobil za to kako priznanje?

Novak: Prav gotovo - disciplinsko preiskavo sem imel zavoljo svojega dela po zaslugi nekaterih nepoštenjakov.

Matičeto: Če bi še nekaj besed povedal o terenskem delu v ekipah etnografskega muzeja iz Ljubljane...

Novak: Moje terensko delo se je pričelo že v Prekmurju, vendar se zavedam, da sem za Prekmurje storil veliko premalo na terenu, terensko delo se je začelo takorekoč že v domači hiši; z mojo babico, ki je bila neizmeren zaklad izročil, bi lahko veliko več zapisal, kot sem, saj je umrla stara 94 let. O pridelovanju lanu in o noši sem izvedel prav od nje. V župnišču v Bogojini sem tudi marsikaj izvedel. Seznanjal sem se s prekmursko literaturo pri svojem ujcu. Leta 1948 pa smo začeli hoditi z Orlom, spomnim se, da je bila prvi teren v Šentjurju pri Grosupljem. Nato smo šli še v Koper, Dekane, v Trento itd. Često sem bil zunaj s celjskim muzejem na Slemenu nad Šoštanjem in drugod. Prav žal mi je, da zasebnega dnevnika o počitniških praksah nisem nikoli vodil. S študenti pa sem obhodil razen Prekmurja skoraj vso Slovenijo in spominjam se, da je bila zadnja ekskurzija prav na Veliki planini s Tonetom Cevcem, ko je predstavil svojo disertacijo o življenju pastirjev na Veliki Planini.

Še o teoretičnih izhodiščih. Moja prva teoretična izhodišča so bila v madžarski etnologiji, istočasno pa Gavazzijeve študije, nato Radičeva Uputstva v Zborniku za narodni život i običaje. Bolj pa sem se potem poglobljal v Riharda Weissa, lahko rečem, da je bil on moja glavna šola že s svojimi študijami o planšarstvu.

Z Rihardom Weissom sem bil v najboljših odnosih. Imam skoraj vse Weissove separate. Kaj bom s temi separati ne vem, ker ni nikogar, ki bi se za to zanimal.

Za povzetek bi rekel naslednje: Pri meni etnologi ne poznajo druge strani saj sem raziskoval prekmursko slovstvo vse od 34 leta dalje, pisal v več jezikih. Dognal sem madžarske vire in s tem prispeval k madžarski literarni zgodovini. Nekaj sem napisal v madžarskem jeziku, pripravil tudi slovar starejše knjižne prekmurščine, ki je obležal na Akademiji, kjer niso sposobni, da bi danes uredili slovar, ki sem ga delal sam 15 let. Druga dejavnost mi je bila etnološka, orientiral sem se v materialno kulturo in sem hotel o njej napisati knjigo o planšarstvu na Slovenskem. Tu sem dobil naslednika v Tonetu Cevcu. Pred leti sem zato izročil vse izpiske in zapiske o planšarstvu Inštitutu za slovensko narodopisje. To so izpisi iz Planinskega vestnika, moji terenski zapisi iz Bohinja in še marsikaj drugega.

Takih načrtov je bilo potem še več. Hotel sem tudi napisati monografijo o vasi Lipa,

ki smo jo skupaj s Švicarji obiskali (to je bilo 59. leta). Že v prvi ekipi sem se navdušil za gospodarske stavbe, za skednje, koruznjake, kašče itd. Knjigo o gospodarskih stavbah sem tudi želel pripraviti, a do danes do tega ni prišlo.

Videoteka AUL ZRC SAZU št.204

Posnel Naško Križnar, pripravila in skrajšano transkribirala Majda Fister
Pogovor vodil Milko Matičetov

Še prijateljska fotografija... (od leve: prof. Burszta, prof. Novak, prof. Gavazzi, dr. Kuret na Krki, leta 1973, foto iz fototeke prof. Novaka)